

Koliko smo zapravo inkluzivno društvo? Spoznaje vezane uz inkluziju 21. stoljeća / How inclusive are we as a society? Insights about inclusion in 21st century

prof. dr. sc. Marko Buljevac

Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta, Sveučilište u Zagrebu

marko.buljevac@pravo.unizg.hr

Pregledni rad / Review paper

Sažetak

U suvremenom društvu inkluzija postaje jedan od glavnih prioriteta različitih socijalnih politika usmjerenih prema osobama s invaliditetom. Cilj ovog rada je predstaviti suvremene spoznaje o inkluziji, faktore i preduvjete vezane uz nju, pravne izvore koji doprinose inkluziji, pojmove vezane uz inkluziju te izazove vezane uz inkluziju osoba s invaliditetom. Naposljetku će se predstaviti i spoznaje vezane uz međuodnos inkluzije, poštivanja ljudskih prava i kvalitete života osoba s invaliditetom. Za zaključiti je kako je inkluzija i dalje jedan od ideala koji se treba postići kako bi osobe s invaliditetom bile ravnopravni članovi zajednice.

Ključne riječi: inkluzija, inkluzivno društvo, kvaliteta života osoba s invaliditetom, ljudska prava osoba s invaliditetom

Abstract

In modern society inclusion is becoming one of the main priorities of various social policies for persons with disabilities. The aim of this paper is to discuss contemporary knowledge about inclusion, as well as factors and determinants of it. Some of the most important legal sources, concepts, and challenges related to inclusion are going to be presented as well. Finally, different aspects of the relationship between inclusion, respect of human rights, and quality of life of persons with disabilities are going to be discussed. It can be concluded that inclusion is still an ideal which must be realized in order for persons with disabilities to become equal members of the society.

Keywords: human rights of persons with disabilities, inclusion, inclusive society, quality of life of persons with disabilities

1. Uvod

Početak 20. stoljeća u razvijenim državama svijeta dolazi do sve veće senzibilizacije o promociji i poštivanju ljudskih prava općenito, da bi se u drugoj polovici 20. stoljeća veći naglasak stavljao na promociju i realizaciju ljudskih prava određenih skupina u društvu. Samim time se i osobama s invaliditetom barem deklaratorno omogućuje realizacija ljudskih prava. Promocija ljudskih prava osoba s invaliditetom posljedica je jačanja međunarodnih pokreta osoba s invaliditetom, različitih društvenih promjena, ali i promjena u društvenoj svijesti. Međutim, upravo su osobe s invaliditetom skupina u društvu čija se temeljna ljudska prava, čija je realizacija zagarantirana različitim međunarodnim i domaćim pravnim izvorima, nerijetko ne poštuju ili ih ne mogu ostvariti. Jedno od temeljnih ljudskih prava svih pojedinaca, pa tako i osoba s invaliditetom, je pravo na punopravni život u zajednici. Punopravni, ali i jednakopravni život podrazumijeva da osobe s invaliditetom imaju mogućnost koristiti sve resurse zajednice, da su prepoznate kao jednaki članovi zajednice, da osjećaju pripadnost zajednici te da imaju mogućnosti izbora u svojim životima. Mogućnost izbora predstavlja jedan od važnih preduvjeta inkluzije, dok se punopravni život u zajednici povezuje naravno s pojmom inkluzija. Cilj ovog rada nije predstaviti inkluziju koja se najčešće u hrvatskom kontekstu veže uz sustave odgoja i obrazovanja te rada i zapošljavanja, već kao pravo na život u zajednici kroz maksimalno izjednačene mogućnosti te kao mogućnost biti aktivnim i punopravnim članom zajednice. Inkluzija podrazumijeva omogućavanje osobama s invaliditetom punopravni i ravnomjerni pristup aktivnostima, odnosima i ulogama u društvu na jednak način kako je omogućeno osobama bez invaliditeta (Bates i Davis, 2004). Navedeno se veže uz koncepte prava na izbor, osobne slobode i postojanje mogućnosti u vlastitom životu. Inkluzija predstavlja proces u kojem se ulaže trud kako bi se osigurale jednake mogućnosti svim osobama neovisno o njihovom podrijetlu s ciljem osiguranja ostvarivanja punog životnog potencijala (UN, 2007). Kod osoba s invaliditetom upravo je invaliditet kao društvena odrednica jedan od glavnih preduvjeta (ne)uključenosti u zajednicu. Invaliditet se razlikuje od oštećenja, budući da oštećenje predstavlja biološki ili zdravstveno utemeljeno stanje, dok se invaliditet u suvremenom društvu smatra posljedicom oštećenja i odgovorom društva na to isto oštećenje osobe.

Inkluzija predstavlja proces kojim se pokušava postići izjednačavanje mogućnosti, ali i realizacija punog životnog potencijala pojedinca. Navedeno ne smije ovisiti isključivo o poimanjima i odlukama drugih što bi pojedinac s invaliditetom trebao, morao i mogao postići u svojem životu, već o osiguranim izjednačenim mogućnostima za svaku osobu. Inkluzija je uvažavanje i izbor. Podrazumijeva biti prihvaćen i prepoznat osobom neovisno o invaliditetu, postojanje značajnih i recipročnih socijalnih odnosa, uključenost u aktivnosti zajednice, uživanje odgovarajućeg stanovanja, mogućnost zaposlenja te postojanje odgovarajuće formalne i neformalne podrške (Castelein, 2012; Hall, 2005; Rimmerman, 2013). Samim time inkluzija podrazumijeva uključivanje osoba s invaliditetom u aktivnosti svakodnevnog života, izjednačavanje mogućnosti kako bi osobe mogle ostvariti puni životni potencijal, poticanje preuzimanja socijalnih uloga uobičajenih u suvremenom društvu, osiguranje unaprjeđenja

kvalitete života osoba s invaliditetom, a sve to podrazumijeva puno sudjelovanje u svim aspektima života (UN, 2007, 2009, 2018). Kada se govori o pojmu inkluzija, koji se često poistovjećuje s uključenošću u život zajednice, potrebno je istaknuti da upravo u hrvatskom kontekstu integracija i segregacija nerijetko bivaju smatrane oblicima inkluzije. Naprotiv, one su u potpunosti suprotni pojmovi i ukazuju na neinkluzivnost društva. Integracija osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu postoji, s time da je potrebno istaknuti da još uvijek većina osoba s invaliditetom ne može koristiti sve resurse i sadržaje u zajednici, ne može realizirati određene društvene uloge, ni ostvariti svoj potpuni životni potencijal zbog mnogobrojnih prepreka s kojima se susreću. Osobe bez invaliditeta nerijetko to ne očekuju od osoba s invaliditetom. Ako je osoba s invaliditetom prisutna u zajednici, a nije u potpunosti uključena u odnose i sadržaje s osobama bez invaliditeta, tada se radi o integraciji, a ne inkluziji. S druge strane, uključivanje osoba s invaliditetom u samo određene aktivnosti zajednice ukazuje na integraciju, ali i na segregaciju. Postojanje zasebnih ulaza za osobe s invaliditetom u javnim ustanovama, posebnih mjesta na kulturnim događajima kako bi im se osigurala pristupačnost i sigurnost, ali i zasebnih društvenih i kulturnih događaja koji imaju predznak da su za ili u korist osoba s invaliditetom, pokazatelji su klasične segregacije. Razdvajanje i podjele mogu se povezati s promišljanjem Simplican et al. (2015) kako inkluzija proširuje socijalne mreže jer objedinjuje interpersonalne odnose i uključenost u zajednicu. Iz navedenog je uočljiva važnost stvaranja i održavanja odnosa s drugim osobama, osobito s osobama bez invaliditeta koje nisu zaposlenici sustava formalne podrške. Integracija i segregacija utemeljene su na često nevidljivim granicama koje vladaju u društvu, granicama koje su osobe bez invaliditeta postavile prema osobama s invaliditetom.

Isto tako O'Brien i Lyle (1987) navode dva pojma koja se razlikuju: prisutnost u zajednici koja podrazumijeva korištenje dobara i usluga u zajednici dostupnih svima te uključenost u zajednicu o kojoj je ranije bilo riječi. Iz navedenog se može zaključiti da su integracija i segregacija primjeri prisutnosti u zajednici, budući da ih od inkluzije razlikuje izjednačavanje mogućnosti i međudnosi između osoba s invaliditetom i bez invaliditeta. Pojmovi uključenost i inkluzija podrazumijevaju prisutnost, izbor, kompetentnost, cijenjene i vrijedne društvene uloge, sudjelovanje i pripadanje, s obzirom na to da su realizirani ako osobe s invaliditetom imaju odnose s onima koji nisu zaposlenici formalnog sustava podrške (osobe koje za svoj rad s osobama s invaliditetom ne primaju financijsku naknadu), mogućnost doživljaja različitih socijalnih uloga i realizacije onoga što im je u životu važno te osjećaju pripadnost zajednici (Illinois Department of Human Services, 2011). Osjećaj pripadnosti zajednici važan je pokazatelj subjektivnog osjećaja inkluzivnosti društva kod osoba s invaliditetom. Biti potpuno uključen u društvo podrazumijeva da su osobe prepoznate i smatrane jednakim dionicima u društvu (UN, 2010), osobama koje žele, mogu i moraju ostvarivati određena prava i obveze. Naravno, ne treba zaboraviti važnost uvažavanja individualnosti i odluka svake osobe s invaliditetom (riječ je o individualiziranom pristupu), s time da upravo garantiranje mogućnosti rezultira poštivanjem osobne autonomije pojedinca. Inkluzija podrazumijeva puno i aktivno sudjelovanje svakog člana zajednice u svim aspektima života (UN, 2009).

2. Faktori i preduvjeti koji doprinose inkluziji

U društvu postoje različiti faktori koji doprinose inkluziji. Osim što postoje oni koji su više-manje jedinstveni u cijelom svijetu (npr. osigurana podrška, ponekad i težina invaliditeta pojedinca), ne treba zaboraviti važnost kulturnog konteksta u kojemu određena osoba s invaliditetom živi. Kulturni kontekst odredit će različite temelje koji će biti dostupni kako bi društvo bilo što inkluzivnije, poput uređenja samog društva, stavova o osobama s invaliditetom, dostupne podrške itd. Prema Castelein (2012), temelji inkluzije su prepoznata vrijednost osobe, ljudski razvoj, uključenost i sudjelovanje, dostupnost, blizina te materijalno blagostanje. Elementima neophodnim za stvaranje inkluzivnog društva UN (2009) navodi poštivanje ljudskih prava, sloboda i vladavina prava; sudjelovanje u civilnim, socijalnim, ekonomskim i političkim aktivnostima; postojanje snažnog civilnog sektora; univerzalni pristup javnim sadržajima i infrastrukturi; jednak pristup javnim informacijama; jednakost u distribuciji dobara i resursa; kulturalnu različitost; obrazovanje; efektivno vodstvo te pozitivne priče o budućem inkluzivnom društvu. Navedeno ukazuje kako je upravo društveno uređenje, ali i senzibiliziranost cijele društvene zajednice o osobama s invaliditetom, važno za stvaranje inkluzivnog društva.

Van de Ven et al. (2005) naglašavaju da na proces uključenosti u zajednicu, bilo da je riječ o inkluziji ili integraciji, utječu tri vrste faktora: osobni faktori osobe s invaliditetom, faktori unutar društva (društveni faktori) i faktori u sustavu podrške. Osobni faktori uključuju osobnost, ranija iskustva, stupanj invaliditeta, kapacitet i pogled na život (Van de Ven et al., 2005). Ne treba zaboraviti da će i sama obilježja osobe s invaliditetom utjecati na njenu mogućnost, ali i želju za uključivanjem u život zajednice. Ponekad su upravo crte ličnosti pojedinca važna odrednica inkluzije, kao i ranija iskustva koje je osoba doživjela. Na primjer, osjećaji nepripadnosti, neugode i nepoželjnosti utječu na daljnju želju osobe da se i sama potruži po pitanju uključenosti, dok osobito pogubni utjecaj imaju negativna iskustva diskriminacije i stigmatizacije temeljem invaliditeta. Neke osobe jednostavno ne žele sudjelovati u životu svoje lokalne zajednice, što se treba poštovati. Stupanj težine invaliditeta isto tako utječe na mogućnost/nemogućnost inkluzije, s obzirom na to da osobe s težim stupnjem invaliditeta uvelike trebaju sveobuhvatniju podršku kako bi bile dio inkluzivnog društva. Navedeno određuje i mogućnosti osobe, neovisno radi li se o tjelesnim, intelektualnim ili mentalnim mogućnostima pojedinca. Naposljetku, i sam pogled na život pojedinca utječe na mogućnost i želju za sudjelovanjem, a on je određen ranijim iskustvima, podrškom, crtama ličnosti, ali i drugim objektivnim okolnostima (npr. mjesto stanovanja, materijalni prihodi osobe itd.).

Društveni faktori uključuju kulturu, društvena prava, znanje o osobama s invaliditetom i pristupačnost (Van de Ven et al., 2005). Svako društvo ima različite norme kako poimati i što očekivati od osoba s invaliditetom, koje su najčešće utemeljene na znanjima o osobama s invaliditetom te rezultiraju educiranošću i senzibiliziranošću o pravu osoba s invaliditetom na život u zajednici. Izostanak društvenih očekivanja od osoba s invaliditetom rezultira njihovom isključenošću, što nerijetko rezultira i neosiguravanjem različitih vrsta i oblika pristupačnosti

kojim bi osobe s invaliditetom postale dio inkluzivnog društva. Upravo su informacijsko-komunikacijska i arhitektonska nepristupačnost najčešće rezultat normi u društvu vezanih uz osobe s invaliditetom. Faktori u sustavu podrške uključuju društvenu podršku, profesionalnu brigu i pomagala (Van de Ven et al., 2005). Društvena podrška podrazumijeva podršku koja je dostupna, ali i ostvarena od sustava formalne i neformalne podrške. Formalnu podršku čine osobe koje za svoj rad s osobama s invaliditetom dobivaju naknadu, dok se neformalna podrška temelji na međuljudskim i najčešće osobnim odnosima osobe bez invaliditeta s osobom s invaliditetom, ali i odlukama te želi da se osobi s invaliditetom pruži podrška. U suvremenom društvu više se ne govori o pomoći, već o podršci osobama s invaliditetom. Profesionalna briga dio je formalne podrške i uključuje različite sustave stručnjaka u kojima osobe s invaliditetom ostvaruju prava i dobivaju podršku. Jedan od ključnih problema vezanih uz nju je izostanak interdisciplinarnosti, transdisciplinarnosti i multidisciplinarnosti između podsustava profesionalne brige. Naposljetku, pomagala dostupna osobama s invaliditetom nemaju svoju svrhu ako prije nisu ostvareni maksimalni naponi kako bi se osigurala pristupačnost na svim razinama i u svim oblicima.

UN (2009) navodi da su koraci za postizanje inkluzije vidljivost na način da su ljudi uvažavani, uzimanje u obzir briga i potreba osoba i grupa, pristup socijalnim interakcijama kroz mogućnost sudjelovanja u socijalnim aktivnostima, poštivanje prava te dostupnost resursa za puno sudjelovanje u društvu koje se najviše odnosi na materijalne resurse i činjenicu da je zaposlenje najbolji preduvjet postizanja inkluzije osoba s invaliditetom u društvu. Prema UNICEF (2023) osnovne komponentne inkluzije osoba s invaliditetom podrazumijevaju inkluzivne usluge i servise, svrsishodno sudjelovanje osoba s invaliditetom, pokretanje resursa zajednice, borbu protiv diskriminacije i stigme, pristupačne informacije pružene kroz pristupačne izvore komuniciranja, pristupačnu okolinu i prijevoz, osiguranu asistivnu tehnologiju te podršku tijekom života. Iz svega navedenog može se sažeti da su neki od najvažnijih preduvjeta suvremenog inkluzivnog društva:

1. poštovanje ljudskih prava i sloboda utemeljeno na izjednačavanju mogućnosti, ali i sustavnoj senzibilizaciji zajednice o pravima, mogućnostima, potrebama i obvezama osoba s invaliditetom
2. pristup sadržajima u zajednici utemeljen na pristupačnosti koja mora biti arhitektonska i informacijsko-komunikacijska, ali i utemeljen na razumnoj prilagodbi i pruženoj podršci
3. razvijanje socijalnog kapitala kroz socijalne odnose, dakle stvaranje, razvijanje i održavanje odnosa između osoba s invaliditetom i bez invaliditeta
4. razumijevanje, prihvaćanje i uvažavanje osoba s invaliditetom kroz senzibilizaciju osoba bez invaliditeta o potrebama, pravima, mogućnostima i obvezama osoba s invaliditetom, ali i senzibilizaciju osoba s invaliditetom u kontekstu onoga što one mogu pružiti zajednici i koje su njihove obveze

5. uklanjanje prepreka u društvu kroz zajedništvo osoba s invaliditetom i bez invaliditeta i kontinuirano zalaganje sustava formalne podrške za realizaciju ljudskih prava osoba s invaliditetom
6. zajedničko sudjelovanje osoba s invaliditetom i bez invaliditeta, s obzirom na to da zajedništvo predstavlja temelj inkluzije.

3. Pravni izvori koji doprinose inkluziji osoba s invaliditetom

Inkluzija osoba s invaliditetom prepoznata je i u međunarodnoj zajednici kroz donošenje i usvajanje različitih pravnih izvora, ali i dokumenata i preporuka kojima se traži od država potpisnica osiguranje punopravne inkluzije osoba s invaliditetom. Slijedi njihov kronološki prikaz. Konvencija o pravima djeteta (1993) u članku 23. navodi da su države stranke Konvencije dužne osigurati djetetu s teškoćama u razvoju puno uključivanje u zajednicu, dok Europska socijalna povelja (2002, 2003) navodi u članku 15. pravo osoba s invaliditetom na neovisnost, socijalnu uključenost i sudjelovanje u životu zajednice. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom (NN, 47/2005) deklaratorno navodi pravo na život u zajednici, dok Zakon o potvrđivanju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (2007, 2008) neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu posvećuje zaseban članak 19. u kojem se navodi kako države stranke Konvencije priznaju jednako pravo svim osobama s invaliditetom na život u zajednici, kao i poduzimanje djelotvornih i odgovarajućih mjera kako bi olakšale osobama s invaliditetom puno uživanje ovoga prava i puno uključenje i sudjelovanje u zajednici, uključujući i osiguranje mogućnosti da osobe s invaliditetom odaberu svoje mjesto boravka, gdje i s kim će živjeti, na ravnopravnoj osnovi s drugima, da nisu obvezne živjeti bilo kojim nametnutim načinom života, pristup širokom rasponu usluga koje različite službe potpore pružaju osobama s invaliditetom u njihovom domu ili ustanovama za smještaj, uključujući osobnu asistenciju potrebnu za uključenje u zajednicu, kao i za sprječavanje izolacije ili segregacije iz zajednice, ravnopravni pristup osoba s invaliditetom uslugama, objektima i prostorima, namijenjenima populaciji bez invaliditeta, te njihove primjerenosti potrebama osoba s invaliditetom. Upravo Konvencija ima obvezujuću ulogu u odnosu na Deklaraciju te ističe vezano uz inkluziju sljedeće pojmove: pravo izbora, ravnopravnost, slobodu, pristup, uključivanje te uklanjanje prepreka i izjednačavanje mogućnosti. UN strategija inkluzije osoba s invaliditetom (2018) ističe povezanost ljudskih prava osoba s invaliditetom, njihovog osnaživanja i inkluzije, dok Strategija o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021. – 2030. (Europska komisija, 2020) ističe pravo na sudjelovanje u društvu. Naposljetku, Akcijski plan za integraciju i uključivanje za razdoblje 2021. – 2027. (Europska komisija, 2021) stavlja fokus na obrazovanje, zapošljavanje, pristup zdravstvenoj skrbi i priuštivo stanovanje.

U hrvatskom kontekstu potrebno je isto tako istaknuti nekoliko zakona koji doprinose inkluziji osoba s invaliditetom. Potrebno je naglasiti da je Hrvatska ratificirala ili prihvatila sve ranije navedene međunarodne pravne izvore i dokumente, pa je samim time i obvezna

postupati po njima. Zakoni, kojima se osiguravaju emocionalna, praktična, financijska i informacijska podrška koje trebaju rezultirati kvalitetnijom inkluzijom osoba s invaliditetom, su Zakon o socijalnoj skrbi (2022, 2023), Zakon o osobnoj asistenciji (2023) i Zakon o inkluzivnom dodatku (2023). Osobnom asistencijom se uvelike osigurava podrška za uključivanje u život zajednice, dok čl. 5. Zakona o inkluzivnom dodatku (2023) navodi kako je inkluzivni dodatak novčana naknada namijenjena osobi s invaliditetom u svrhu prevladavanja različitih prepreka koje mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Zakon o socijalnoj skrbi propisuje različita prava i usluge koje bi isto tako trebale doprinijeti većoj inkluziji osoba s invaliditetom. Naposljetku, Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027. godine (2021) sadrži prioritet koji se odnosi na osiguravanje pristupačnosti temeljne društvene infrastrukture i sadržaja javnog života osobama s invaliditetom. Svi navedeni pravni izvori ukazuju na važnost ne samo uključivanja u život zajednice, već i punopravnog i učinkovitog sudjelovanja u istom.

4. Pojmovi vezani uz inkluziju

Temeljem ranije navedenog u ovom radu može se zaključiti kako se za inkluziju vežu različiti pojmovi, od kojih će neki biti raspravljani. Pod jednakim mogućnostima podrazumijeva se jednaka preraspodjela i jednake mogućnosti svih ljudi neovisno o njihovim obilježjima (npr. invaliditet je jedno od najsnažnijih obilježja osobe koje rezultira različitim ograničenjima postavljenim od strane osoba bez invaliditeta) (Eurofound, 2011). Jednake mogućnosti kao koncept zapravo i ne postoje, već se može govoriti o izjednačavanju mogućnosti. Izjednačavanje mogućnosti podrazumijeva ulaganje napora prvenstveno na uklanjanje prepreka u društvu s kojima se susreću osobe s invaliditetom, ali i pružanje podrške kako bi osobe s invaliditetom u najvećoj mogućoj mjeri samostalno mogle donositi odluke i preuzimati odgovornosti u vlastitom životu. Postizanje punog životnog potencijala podrazumijeva sposobnost življenja autentičnog i zadovoljnog života s mogućnošću osobnog razvoja. Navedeno ukazuje na slobodu izbora, stalni rast i razvoj, ali i odgovornost. Biti autentičan podrazumijeva slobodu, ali i podršku značajnih drugih. Socijalni odnosi uključuju odnose među ljudima koji uključuju indikatore koji se sastoje od interakcija (sastoje se od socijalnih mreža, socijalnih kontakata i privrženosti), odnosa (sastoje se od pripadnosti, intimnosti, obitelji, prijatelja i vršnjaka) i podrške (čine je emocionalna, fizička, financijska podrška i povratna informacija) (Schalock, 2004). Uključenost u zajednicu podrazumijeva aktivnu uključenost u aktivnosti zajednice koje su obilježene međuljudskim interakcijama, s time da se navedene aktivnosti i interakcije događaju izvan vlastitog doma i nisu vezane uz njega (Chang, Coster i Helfrich, 2013; Lvasseur et al., 2011; Leutar i Buljevac, 2020). Navedeno ne podrazumijeva nužnost fizičke prisutnosti u zajednici. Dakle, aktivnosti svakodnevnog života podrazumijevaju sve one aktivnosti u kojima pojedinac može sudjelovati svakodnevno i koje su sastavni dio svakodnevice.

Uobičajene socijalne uloge su sve one uloge koje su u određenom društvu poimane očekivanima za većinu članova društva (npr. biti zaposlenik, partner, roditelj, član zajednice), a definiraju se ponašajnim obrascima koji se očekuju od pojedinca u određenim socijalnim situacijama i okruženjima temeljem specifične pozicije unutar društvene grupe (McLeod, 2023). Svjetska zdravstvena organizacija (2021) definira kvalitetu života kao individualnu percepciju vlastite pozicije u životu u kontekstu kulturalnih i vrijednosnih sustava u kojima se živi i u odnosu na vlastite ciljeve, očekivanja, standarde i preokupacije. Ona je postignuta kada su zadovoljene potrebe osobe i ona se može posvetiti onome što joj je važno (Van Heumen i Schippers, 2016), dok se prema Brown et al. (2006) kvalitetom života želi utvrditi na koji način su različite domene života obilježene prisutnošću invaliditeta, koje su percepcije kvalitete života same osobe s invaliditetom te naposljetku utjecaj sustava formalne podrške i zajednice na osobu s invaliditetom. Unaprjeđenje kvalitete života određeno je kako objektivnim odrednicama (npr. dostupna i osigurana podrška, dostupnost sadržaja u zajednici), tako i subjektivnim (npr. poimanje invaliditeta od strane same osobe, zadovoljstvo vlastitim životom). Simplican et al. (2015) navode da socijalne interakcije rezultiraju uključenošću u zajednicu koja rezultira inkluzijom, inkluzija pak rezultira neovisnim življenjem koje dovodi do stvaranja socijalnog kapitala osoba s invaliditetom, te kako se uključenost sastoji od kategorija (slobodno vrijeme, bavljenje politikom, zaposlenje, obrazovanje, pristup dobrima i uslugama, duhovne i kulturne aktivnosti), strukture (segregirana, donekle segregirana i integrirana) i stupnja uključenosti (prisutnost, susret i sudjelovanje).

Prema UN (2010) glavni principi inkluzije osoba s invaliditetom su poštivanje urođenog dostojanstva osobe i osobne autonomije, poštivanje odluka osobe i poštovanje neovisnosti osobe, dok su glavne vrijednosti inkluzije sloboda, jednakost, tolerancija i međusobna odgovornost. Naglasak je na poštivanju osobe. S druge strane, sve navedeno može se povezati i s načelima Konvencije o pravima osoba s invaliditetom: poštivanje urođenog dostojanstva, osobne autonomije uključujući slobodu osobnog izbora i neovisnost osoba; nediskriminacija; puno i učinkovito sudjelovanje i uključivanje u društvo; poštivanje razlika i prihvaćanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječnosti; jednakost mogućnosti; pristupačnost; jednakost između muškaraca i žena te poštivanje razvojnih sposobnosti djece s teškoćama u razvoju i poštivanje prava djece s teškoćama u razvoju na očuvanje vlastitog identiteta (Zakon o potvrđivanju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, NN, MU, 6/2007, 5/2008). Kao što je navedeno, inkluzija se temelji na slobodi, prihvaćanju, poštivanju i zajedništvu.

5. Izazovi vezani uz inkluziju

Mnogo je izazova vezanih uz inkluziju, od kojih će samo neki biti istaknuti u ovom radu. Jedan od najznačajnijih izazova vezanih uz inkluziju su prepreke. Prepreke, nazivane i barijerama, Rohwerder (2015) dijeli na prepreke vezane uz stavove, prepreke u okolini,

institucionalne prepreke, internalizirane prepreke, izostanak sudjelovanja, neadekvatne podatke i statistike te netočnu zabrinutost vezanu uz troškove i probleme vezane uz inkluziju osoba s invaliditetom. Prepreke vezane uz stavove ogledaju se u netočnim, generaliziranim i negativnim stavovima o osobama s invaliditetom koji mogu rezultirati stereotipizacijom osoba s invaliditetom, predrasudama o njima te njihovom diskriminacijom i stigmatizacijom. Prepreke u okolini obuhvaćaju niz prepreka od kojih su možda najviše poznate arhitektonske prepreke (npr. nepristupačnost određenih sadržaja u zajednici, neprimjenjivanje univerzalnog dizajna), ali i informacijsko-komunikacijska nepristupačnost (nekorištenje lako razumljivog jezika, izostanak osiguravanja informacija za osobe sa senzornim oštećenjima, neodgovarajuća podrška sustava formalne podrške). Institucionalne prepreke odnose se na usvojene pravne izvore koji i dalje diskriminiraju osobe s invaliditetom, ali i na izostanak podrške vlasti da osobe s invaliditetom budu dio inkluzivnog društva (nepostojanje političke volje da se određeni pravni izvori poštuju, neulaganje u prilagođenost i pristupačnost itd.). Navedeno se može povezati i sa strukturalnim nasiljem, to jest nasiljem sustava prema osobama s invaliditetom. Jedan od problema je i neprimjena pravnih propisa kojima se jamči inkluzija osobama s invaliditetom, što samo po sebi predstavlja izravnu, ali i neizravnu diskriminaciju. Internalizirane prepreke odnose se na negativno ophođenje osoba bez invaliditeta i s invaliditetom prema drugim osobama s invaliditetom, dok se izostanak sudjelovanja temelji na neuključivanju, ali i isključivanju osoba s invaliditetom iz aktivnosti svakodnevnog života (povezati s ranije navedenim preprekama u okolini).

Netočni, to jest neadekvatni podaci i statistike o potrebama, izazovima i problemima osoba s invaliditetom, ali i izostanak evaluacija vezanih uz inkluziju, rezultiraju posljednje navedenim preprekama, preprekama vezanim uz netočna promišljanja o troškovima i problemima koji se vežu uz inkluziju. Navedeno je ponovno najčešće utemeljeno na internaliziranim preprekama i preprekama vezanim uz stavove. S druge strane, World Bank Group (2023) navodi da prepreke punoj inkluziji osoba s invaliditetom uključuju nepristupačnu fizičku okolinu i prijevoz, nedostupnost asistivnih tehnologija, informacijsko-komunikacijsku nepristupačnost, nedostatke u sustavu podrške te diskriminaciju i stigmatizaciju. Prema UN (2010:22) potrebno je osigurati okruženje bez fizičkih i socijalnih prepreka kako bi se osigurala potpuna inkluzija. Dok za uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih prepreka trebaju postojati politička volja i financijska sredstva u određenoj zajednici, za uklanjanje prepreka u stavovima osoba u zajednici potrebno je mnogo više. Nesenzibiliziranost i needuciranost zajednice o potrebama, pravima, mogućnostima, željama i obvezama osoba s invaliditetom predstavljaju temelje generiranja novih prepreka vezanih uz inkluziju. Needuciranost je najčešće odgovornost sustava formalne podrške koji bi kroz svoj rad trebao raditi ne samo s osobama s invaliditetom, već i u korist osoba s invaliditetom. Naposljetku, ne treba zaboraviti da se ponekad prepreke mogu vezati i uz same osobe s invaliditetom te da je ponekad odgovornost i na osobama s invaliditetom da se pojedinačno i zajednički bore za inkluzivnije društvo.

6. Zaključna razmatranja

Inkluzija je neupitno pravo svake osobe s invaliditetom, dok je stvaranje inkluzivnog društva zajednička odgovornost osoba s invaliditetom i bez invaliditeta. Može se zaključiti da inkluzija predstavlja ideal kojem svako društvo treba težiti. Sustavno educiranje i senzibiliziranje o osobama s invaliditetom, sustavno uklanjanje različitih prepreka u društvu, kao i zajedničko djelovanje osoba s invaliditetom i bez invaliditeta predstavljaju važne temelje inkluzije 21. stoljeća. Inkluzivno društvo predstavlja zajednicu u kojoj svaka osoba ima prava, ali i obveze. Punopravni i ravnopravni život u zajednici predstavlja jedno od temeljnih ljudskih prava. Stoga poštivanje i realizacija ljudskih prava osoba s invaliditetom rezultiraju inkluzijom, ali i inkluzija rezultira realizacijom određenih novih ljudskih prava, s obzirom na to da se određena prava mogu realizirati jedino ako je osoba aktivan i punopravni član zajednice. Izjednačavanje mogućnosti temelj je realizacije kako ljudskih prava, tako i inkluzije osoba s invaliditetom. Poštivanje ljudskih prava i inkluzija poboljšavaju kvalitetu života osoba s invaliditetom, barem neke njene domene, kao što i sama kvaliteta života osobe s invaliditetom može utjecati na inkluziju u zajednicu. Stoga se može zaključiti kako su poštivanje ljudskih prava, inkluzija i kvaliteta života u stalnom međuo odnosu i međuo utjecaju. Jedni utječu na druge te generiraju različite nove okolnosti, činjenice i pretpostavke vezane uz njih. Međutim, svima njima preduvjet bi trebalo biti prihvaćanje i razumijevanje osoba s invaliditetom. Prihvaćanje ne kao humanitarni, samilosni čin, već kao čin jednakosti i razumijevanja. Stoga se može zaključiti da prihvaćanje osoba s invaliditetom dovodi do izjednačavanja mogućnosti, što rezultira boljom realizacijom njihovih ljudskih prava koja dovodi do unaprjeđenja određenih aspekata njihove kvalitete života i u konačnici stvara inkluzivno društvo 21. stoljeća. Možda je dobro ovaj rad završiti promišljanjem kako život u izolaciji ili segregaciji od zajednice (život u neinkluzivnom društvu) nije samo suprotan pravu na život u zajednici sadržanom u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, već često rezultira i nekim od najozbiljnijih povreda ljudskih prava u Europi (Vijeće Europe, 2016). Inkluzija je pravo svakog pojedinca, neovisno radi li se o osobi s invaliditetom ili bez invaliditeta. Na pitanje koliko je suvremeno društvo 21. stoljeća inkluzivno neka odgovori svaki čitatelj ovog rada sam za sebe.

Literatura

1. Bates, P. i Davis, F. A. (2004) Social capital, social inclusion and services for people with learning disabilities. *Disability and Society*, 19(3), str. 196–207.
2. Brown, I., Brown, R. I., Baum, N. T., Isaacs, B. J., Myerscough, T., Neikrug, S. i Wang, M. (2006) *Family quality of life survey (general version)*. Toronto: Surrey Place Centre.
3. Castelein, P. (2012) Développement humain, handicap et changement social / Human development. *Disability, and Social Change*, 20(3), str. 5–6.

4. Chang, F. H., Coster, W. J. i Helfrich, C. A. (2013) Community participation measures for people with disabilities: A systematic review of content from an international classification of functioning, disability and health perspective. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 94(4), str. 771–781.
5. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom (2005) *Narodne novine* 47, 911. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_47_911.html [06.09.2024.]
6. Eurofound (2011) *Equal opportunities*. Dublin: European Industrial Relations Dictionary.
7. Europska komisija (2020) *Strategija o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021. – 2030*. Luxemburg: EU.
8. Europska komisija (2021) *Akcijski plan za integraciju i uključivanje za razdoblje 2021. – 2027*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A52020DC0758> [04.09.2024.]
9. Europska socijalna povelja (2002, 2003) *Narodne novine* 15, 172. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2002_12_15_172.html [04.09.2024.]
10. Hall, E. (2005) The entangled geographies of social exclusion/inclusion for people with learning disabilities. *Health & Place*, 11(2), str. 107–115.
11. Illinois department of human services (2011) *Community inclusion*. Springfield: DHS.
12. Konvencija o pravima djeteta (1993) *Narodne novine međunarodni ugovori* 12, 57. Dostupno na: <https://mrosp.gov.hr/istaknute-teme/obitelj-i-socijalna-politika/obitelji-12037/konvencija-o-pravima-djeteta-12038/12038> [04.09.2024.]
13. Leutar, Z. i Buljevac, M. (2020) *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada.
14. Levasseur, M., Gauvin, L., Richard, L., Kestens, Y., Daniel, M. i Payette, H. (2011) Associations between perceived proximity to neighborhood resources, disability, and social participation among community-dwelling older adults: Results from the VoisiNuAge study. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 92(12), str. 1979–1986.
15. McLeod, S. (2023) *Social roles and social norms in psychology*. Dostupno na: <https://www.simplypsychology.org/social-roles.html> [04.09.2024.]
16. Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027. godine (2021) *Narodne novine* 143, 2440. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_143_2440.html [01.09.2024.]
17. O'Brien, J. i Lyle, C. (1987) *Framework for accomplishment: A workshop for people developing better services*. Lithonia, Georgia: Responsive Systems Associates.
18. Rimmerman, A. (2013) *Social inclusion of people with disabilities: National and international perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Rohwerder, B. (2015) *Disability inclusion: Topic guide*. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.
20. Schalock, R. L. (2004) The concept of quality of life: What we know and do not know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(3), str. 203–216.

21. Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J. i Leahy, M. (2015) Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in developmental disabilities*, 38, str. 18–29.
22. Svjetska zdravstvena organizacija (2021) *WHOQOL: Measuring quality of life*. Dostupno na: <https://www.who.int/tools/whoqol> [02.09.2024.]
23. UN (2007) *E-Dialogue "Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration"*. Dostupno na: https://www.un.org/esa/socdev/sib/inclusive_society/social%20inclusion.html [04.09.2024.]
24. UN (2009) *Creating an inclusive society: practical strategies to promote social integration*. Dostupno na: <http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf> [04.09.2024.]
25. UN (2010) *Monitoring the Convention on the Rights of Persons with disabilities guidance for human Rights monitors professional training series No. 17*. Dostupno na: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17EN.pdf [05.09.2024.]
26. UN (2018) *United Nations disability inclusion strategy*. Dostupno na: https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/assets/documentation/UN_Disability_Inclusion_Strategy_english.pdf [04.09.2024.]
27. UNICEF (2023) *UNICEF disability inclusion policy and Strategy (DIPAS) 2022-2030*. New York: UNICEF.
28. Van de Ven, L., Post, M., De Witte, L. i Van Den H. W. (2005) It takes two to tango: the integration of people with disabilities into society. *Disability & Society*, 2(3), str. 311–329.
29. Van Heumen, L. i Schippers, A. (2016) Quality of life for young adults with intellectual disability following individualised support: Individual and family responses. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 41(4), str. 299–310.
30. Vijeće Europe (2016) *Strategija Vijeća Europe za osobe s invaliditetom 2017.-2023*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/16806c400c> [09.09.2024.]
31. World Bank Group (2023) *Disability inclusion*. Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/topic/disability> [03.09.2024.]
32. Zakon o inkluzivnom dodatku (2023) *Narodne novine* 15, 2023. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_12_156_2383.html [01.09.2024.]
33. Zakon o osobnoj asistenciji (2023) *Narodne novine* 71, 1175. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_06_71_1175.html [01.09.2024.]
34. Zakon o potvrđivanju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (2007, 2008) *Narodne novine međunarodni ugovori* 6, 80; 5, 107. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2007_06_6_80.html https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2008_08_5_107.html [01.09.2024.]
35. Zakon o socijalnoj skrbi (2022, 2023) *Narodne novine* 18,181; 46, 576; 119,1836; 140, 2121; 71,1177. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_181.html [01.09.2024.]